

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

בפני כבוד השופט: ע. דוויק

התובע: בנק דיסקונט לישראל בע"מ

- נ ג ד -

הנתבעים: 1. נחמני אפריים

2. נחמני כרמלה

3. מזרחי יגאל

4. נחמני מרדכי

5. נגר יפת

6. בוריה אבשלום

ותביעה שכנגד:

התובעים שכנגד: 1. נחמני אפריים

2. נחמני כרמלה

- נ ג ד -

הנתבע שכנגד: בנק דיסקונט לישראל בע"מ

פסק-דין

1. התובע (להלן: "הבנק") תובע מן הנתבעים סכום העולה כדי 118,690 ש"ח, זאת בנין יתרת חובה בחשבונם של הנתבעים 1 (להלן: "נחמני") ו-2, יתרה לה ערבו, עפ"י הנתען, הנתבעים 3-6. התביעה הוגשה בסדר-דין מקוצר.

2. ביום 14.10.92 ניתנה על ידי רשות להגן לנתבעים 1, 2, 4 ו-6 וכן ניתנה, במסגרת בקשות נפרדות שהוגשו, רשות להגן גם לנתבעים 3 ו-5. תצהירי הנתבעים הפכו איפוא לכתבי הגנה ועיון בהם מלמד כי פרטי הטענות שבפיהם הינם כדלקמן:

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

א. נחמני אפריים (להלן כאמור: "נחמני") טוען בתצהירו כי:

1) הבנק חייב את החשבון "בחיובי ריבית שרירותיים כניגוד לדין ובניגוד למוסכס וכניגוד לכללי הבנקאות וחובת הנאמנות". זאת עשה הבנק, לדבריו, תוך הטעיה וניצול האמון שניתן בו ע"י בעלי החשבון.

2) שיקים מעותדים שהופקדו בחשבון, לא כובדו ע"י מושכיהם, אך למרות זאת הבנק לא החזיר אותם לנחמני ואף לא פעל לגבייתם ולזיכוי חשבון הנתבעים 1 ו-2 בדרך זו. זמן רב חלף מאז שסורבו השיקים ועד שהם הועברו לידי של עורך-דין על מנת שינסה לגבות את תמורתם. עורך הדין נכשל במאמציו, והטענה היא איפוא שהוסב ע"י הבנק נזק הן בגובה הריבית המריגה שבה תוייב החשבון עקב העיכוב בגבייה והן בסכום הנקוב בשיקים עצמם, וזאת מכיוון שהאיחור בהליכי הגבייה מנע וסיכל לבסוף את הגבייה והביא לאובדנה של התמורה. לחילופין נטען, כי מקום שהבנק החזיק את השיקים תחת ידיו, נמנע מלהחזירם ומנסה לגבות אותם בעצמו, יש לראותו אותו כמי שגילה בכך את דעתו שהחוב נפרע ע"י השיקים האלה פרעון מלא ולא פרעון על תנאי.

3) על הנתבעים נכפתה רכישה של תוכניות חסכון בכספים שנמשכו מחשבון העו"ש. זאת בטענה שהתוכניות הללו תשמנה כבטחון לאשראי שניתן וכתנאי למתן האשראי. לשיטת הנתבעים, הרכישה הכפויה של תוכניות החסכון הינה בטלה משום שהיא תוצאה של התניית שירות בנקאי אחד בשירות אחר, זאת בניגוד להוראות חוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א-1981. עוד נטען כי המימון של תוכניות חסכון על דרך העמדת אשראי בנקאי הינו אסור כשלעצמו וכנסיבות המקרה, יש בו הפרה לא רק של הנחיות בנק ישראל, אלא גם הפרה של חובת הנאמנות של הבנק ללקוח.

4) עוד נטענה טענה כללית ובלתי מפורטת אשר בה דובר בכך שההסכמים שביסוד פתיחת החשבון, לרבות טפסי הערבות, הינם מסמכים הכוללים תנאים מגבילים שיש בהם משום קיפוח ו/או הקניית יתרון בלתי הוגן לבנק והם בטלים איפוא, או טעונים כיטול.

טענותיו של נחמני נתמכו בתצהיר נוסף, הוא תצהירו של הכלכלן ליאור חברון, עובד של חברה בשם שניא מישובי דיבית ויעוץ כלכלי בע"מ. מר חברון ערך עבור נחמני את הבדיקה החשבונאית והכלכלית וחיווה את דעתו בקשר למצב הנכון בחשבונותיהם של בני הזוג נחמני.

עיון בחוות הדעת מלמד, כי היא מתייחסת, לאשורו של דבר, לנושא תוכניות החסכון בלבד וביסודה מונחת הנחה, על פיה התוכניות האמורות, כולן כאחת, נפתחו בכפייה והן טעונות כיטול. בצד החישוב שנעשה מכוחה של הנחה זו, ביצע חברון חישוב נוסף ובו חישב את המשמעות הכספית של ביטול הלוואות שניטלו ע"י נחמני במהלך נסיונם להקטין את יתרות החובה בחשבונם בדרך זו.

חברון בדק ומצא כי כל התוכניות, ללא יוצא מן הכלל (כ-40 תוכניות, כפי שהוא סבר ו-58 תוכניות, כפי שהסתבר בפועל), נפתחו במועדים שבהם החשבון עמד ביתרות חובה חריגות, משמע יתרות חובה שהן מעבר למסגרת האשראי שהותרה לחשבון. יתר על כן, ההפקדות לתוכניות החיסכון, בין חודשיות ובין חד-פעמיות, נעשו מתוך חשבון שעמד ביתרות חובה. משמע התוכניות ניזונו מכספי אשראי שהעמיד הבנק.

מרבית התוכניות היו תוכניות שבהן נחסכו לספים בהפקדות חודשיות, אך היו גם תוכניות אחדות שנרכשו על דרך נטילת הלוואה חד-פעמית שנעשתה בבנק ו"סגירת" כספי הלוואה בתוכנית חיסכון (ראה סעיף 4.2 בחוות הדעת). עוד מצא חברון, כי במשך רוב רובה של התקופה שהוא בחן (מ-9/84 ועד 30.9.91), עמד החשבון בו מדובר ביתרת חובה וכן

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

הוא מצא כי בפועל מסגרות האשראי אשר הוקצו לחשבון ע"י הכנק, היו נמוכות באופן משמעותי מיתרות החובה שבהן נמצא החשבון בפועל, משמע החשבון היה מצוי בחריגה כמעט דרך קבע.

על בסיס ההנחה שתוכניות החסכון טעונות ביטול, שיחזר מר חברון את כל התנועות בחשבון באופן שהוא ביטל את ההפקדות לתוכניות החסכון ואת הזיכויים שהתקבלו בגינן, ובסה"כ ביטל 40 תוכניות (נספח א' (3) לחוות דעתו). ביטל את ההלוואות שמימנו רכישה של תוכניות החסכון החד-פעמיות (נספח א' (4) לחוות דעתו) וכמו כן, הוא ביטל, באופן מלאכותי, את ההלוואות השיקליות שנטל נחמני בחשבון וזאת על בסיס ממצאיו שאילמלא נרכשו תוכניות החסכון, המצב החשבוני היה כזה שנחמני לא היה זקוק להלוואות אלה מלכתחילה, שכן אפילו אם היה אז ביתרת חובה, היתה היתרה הזאת מצוייה כמסגרת האשראי המאושר שלו, ללא חריגה (נספח א' 5 לחוות דעתו). בעת עריכת החישוב הוא זיכה את החשבון, באותן נקודות זמן שהוא עמד בזכות, "כריבית זכות תיקונים" הנוהגת, לדבריו, בבנק דיסקונט. את החישוב הוא ערך עד יום 31.3.89 כיחס לחשבון מס' 29629 ואילו מיום 1.4.89 הוא המשיך את החישוב ביחס לחשבון 81272. שהוא חשבון-המשך שנפתח לאחר שנחשבון הקודם הופסקה הפעילות. אגב כך, הוא העביר את ההפרשים החישוביים מן החשבון הראשון לשני.

עפ"י חישוביו של חברון, בעוד שביום 30.9.91 עמדה יתרת החובה עפ"י גירסת הבנק על 109,900 ש"ח, היה החשבון צריך להראות יתרת זכות של 56,449.91 ש"ח. לשון אחרת, לשיטתו, הלקוח לא חב לבנק דבר ולאשורו של דבר, הבנק הוא זה שחב ללקוח את אותה יתרת זכות שחושבה.

אין צריך לומר כי הערכת חוות דעתו של מר חברון מצריכה כחינה בשני מישורים: המישור האחד הוא בחינת הנחות היסוד בדבר התנית שירות בשירות והמישור השני, שהוא רלבנטי רק אם תאושרנה אותן הנחות

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

יסוד, הוא התייחסות לחשבון לגופו, משמע האם נפלו בו שגיאות אשר מונעות אפשרות להסתמך עליו או מצריכות את תיקונו.

ב. הגנתו של אנשלוס בוריה, הנתבע מס' 6, נתמכה בתצהיר שערך ובו טען כי הוא הסכים אומנם לערוך לנתבעים 1 ו-2, אלא שהסכמתו זו היתה אך ורק להלוואה בת 60,000 ש"ח שהם נטלו ולתקופת זמן שלא תעלה על שנה אחת. לגירסתו, אמר לו מנהל הסניף, כי הוא אכן ערב להלוואה זו בלבד ולתקופה של שנה וערביותו תפקע בתום השנה וכך גם אמרה לו פקידה נוספת בבנק.

עפ"י גירסתו, למרות המוסכם הוא הוחתם על כתב ערבות מתמדת (ת/1), משמע ערבות שאינה מוגבלת בזמן. עובדה זו נודעה לו רק כשנתיים לאחר שחתם על הערבות, אלא שאז, משער לבנק, "הרגיע" אותו מנהל הסניף והבטיחו "שהדבר יסודר".

בוריה טוען איפוא, כי הוא הוטעה ע"י מנהל הבנק וע"י הפקידה, האמון שנתן נחם נוצל לרעה והופרה ההבטחה שניתנה לו בדבר טיבה של הערבות.

ג. הערב מזרחי יגאל - נתבע מס' 3:

לטענת מזרחי הוא ערב להלוואה בת 60,000 השקלים שנטל נחמני ואף לגירסתו, הסכמתו היתה לערוך לחוב מוגבל בסכום, בערבות מוגבלת בזמן. עפ"י דבריו, בעת שהוא התייצב בבנק כדי לחתום, הוא הבחין בכך שהערבות איננה מוגבלת בזמן ומכיוון שכך, ביטל בו במקום את הסכמתו לערוך. לדבריו - הוא מחק את חתימתו כערב ומחיקה המובחנת נעמוד האחרון של כתב הערבות) והובטח לו כי החתימה תימחק מעל גבי יתר עמודי המסמך. מזרחי טוען איפוא כי למרות שכך הובטח לו ולמרות שהוא גילה דעתו בו במקום שאיננו ערב, נעשה שימוש במסמך כניגוד להבטחה.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

טענת מזרחי היא איפוא טענה של הטעיה, אם לא חמור מזאת, זאת מעבר לשאלה המתעוררת אם ערבות שהחתימה בסופה מחוקה, ניתנת למימוש על בסיס חתימות המצויות בשולי יתר דפיה.

ד. הערב נגר יפת - נתבע מס' 5:

יפת נגר מאשר כי ב-18.8.88 הוא חתם על ערבות לנחמני אפריים, אלא שב-18.1.89 פתח הבנק חשבון חדש לנחמני, חשבון בו שולבה גם כרמלה נחמני ולה - הוא לא ערב ולא הסכים לערוך.

עוד הוא טען כי החשבון מצוי ביתרת חובה גדולה כבר מזה שנתיים לפני הגשת התביעה והכנק לא התיר לפעול בו מאז, ומכיוון שכך, הבנק הפר את הוכתו להודיע לו על מצב החשבון לאשורו במועד. במהלך השנתיים האלה הוברח רכוש ע"י הנתבעת מס' 2 ונרשם ע"ש אחרים, ועקב כך הוסבו לו נזקים. עוד טען כי הבנק לא פעל כנדרש וכראוי נגד החייבים העיקריים.

ה. התביעה שכנגד:

על הרקע הזה הגישו נחמני תביעה-שכנגד נגד הכנק והם תובעים ממנו 250,000 ש"ח. סכום זה חושב באופן ש-67,888 ש"ח הינם יתרת הזכות שצריכה להימצא בחשבון (קרן והפרשי הצמדה עד יום הגשת התביעה שכנגד), 90,000 ש"ח כפיצוי בגין השיקים שעוכבו בידי הבנק ולא נגבו לבסוף ו-92,612 ש"ח פיצוי בגין נזקים שנגרמו לתובע בשל אובדן קו-החלוקה של הפירות, הן הקו עצמו והן הפסד הרווחים שנגרם עקב כך.

התביעה שכנגד הסתמכה, בין היתר, על חוות דעתו של מר חברון.

הבנק הגיש כתב תשובה שכנגד, הכחיש את טענותיהם של נחמני, אך לא צירף חוות דעת מטעמו.

ת.א. 2889/92
30/01/97

3. רקע כללי:

א. נחמני, אדם פשוט עפ"י התרשמותי ממנו, שאין לו השכלה נרחבת או ידע פורמלי, עסק בסחר סיטונאי של פירות, משמע חלוקת פירות באיזור נבעתיים ורמת-גן והוא ניהל את תשכונותיו במסגרת הבנק התובע במשך שנים רבות.

לדבריו, הוא היה גובה כספים מאלה שלהם סיפק את הפירות במשך השבוע ומפקיד כספים אלה בבנק. חלק מתשלומים אלה היה נעשה בשיקים דחויים. מחזורו הכספי היה גבוה יחסית ושיעור השתכרותו היה, עפ"י גירסתו, כ-12.000-10 לחודש. ראוי להדגיש כי נחמני ניהל את עסקיו רק אצל הבנק-התובע, ובסניף האמור בלבד, ולא היו לו תשכונות בבנקים אחרים לשון אחרת, לא היו לו מקורות אחרים כלשהם לגייס מהם אשראי בנקאי.

ב. עוד יש להדגיש כי נוהל העסקים היה כזה שאחת לשבוע היה נחמני מושך שיק בסכום ניכר ל"תנובה", עבור הפירות שרכש וחילק, והשיק היה בד"כ ניתן כשהוא מעותד לימים אחדים. ברור איפוא כי מקום שהבנק היה מסרב לפרוע את אותו שיק שבועי שנמשך ל"תנובה", לא היה נחמני יכול לקבל סחורה מחברה זו, או מסיכנה, ועובדה זו די היה בה כדי לשבש את מהלך עסקיו.

4. א. עפ"י עדותו של מר אלקלעי, מנהל הסניף, היה עיקר הפעילות של נחמני בשנים '88-'89 וזו התקופה שהוא נקלע בה לקשיים. לדבריו, נחמני היה מוכר מאוד בבנק "ידוע ומקובל שם" והיה פוקד את הבנק לעיתים מזומנות. ואכן מהחומר שבפני מסתבר, כי נחמני היה "צרכן אשראי" וזאת בסכומים לא קטנים, במובן זה שתשכונו היה עומד ביתרות חובה גבוהות במשך רוב רובו של הזמן, אם לא בכלול. עפ"י עיון בחוות דעתי של חברון, עולה כי ב-30.6.87 למשל, עמד התשכון ביתרת חובה

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

של 93,507 ש"ח, ב-27.10.87 הוא עמד כיתרת חובה של 108,129 ש"ח,
ב-5.2.88 היתה יתרת החובה 145,468 ש"ח, ב-30.9.88 היתה יתרת
החובה 189,556 ש"ח וב-29.9.89 היתה יתרת החובה (בחשבון החדש)
130,162 ש"ח.

ב. מסגרות האשראי שהועמדו לנחמני היו קטנות באופן בלתי מוסבר בהתחשב
בצריכת האשראי שלו ובמחזור עסקיו. ככלל חולקו המסגרות למסגרת של
"משיכת יתר" ובצידה "משיכת יתר בחריגה". צרוף שתי אלה נתן את סך
כל משיכת היתר שהותר לכאורה לנחמני לכצע. בפועל - היה החשבון
מצוי כיתרות חובה מעל ומעבר לשתי מסגרות אלה.

עיון בבקשות להקצאת אשראי שהוגשו לתיק, מלמד כי מיום 20.7.87 ועד
7.11.87 היתה מסגרת האשראי בחשבון 10,000 ש"ח בלבד והמסגרת
החריגה - 60,000 ש"ח, ביום 11.4.88 הועלתה המסגרת הרגילה
ל-40,000 ש"ח והמסגרת החריגה ל-90,000 ש"ח, ביום 19.8.88 הוקטנה
מסגרת החריגה מ-90,000 ש"ח ל-60,000 ש"ח והמסגרת הרגילה נותרה -
40,000 ש"ח.

לא יכול להיות ספק כי קיומן של מסגרות אשראי רגילות (שאף הן
מניבות לבנק ריבית לא מעטה) בהיקף מצומצם מאוד, מקום שמדובר במי
שידוע לגביו מזה שנים שהוא זקוק לאשראי רב ושימור "מסגרות
החריגה" ברמה גבוהה בהרבה (אף שהן מזכות את הבנק בריבית גבוהה
יותר באופן משמעותי) מעורר תמיהה, על דרך ההמעטה, קל וחומר מקום
שבפועל חרג החשבון בהרבה אל מעבר למסגרת החריגה המותרת.

אציין כי ההסבר שניתן ע"י הבנק לעובדה שמסגרת האשראי הרגילה היתה
כה קטנה, הסבר על פיו נחסכו בכך מנחמני תשלומי עמלות הקצאת
אשראי, אינו, בכל הכבוד, הסבר רציני או מספק.

ג. לנחמני היה מספר חריג מאוד של תוכניות חסכון ולמעשה הסתבר במהלך הדיון כי מספרן הכולל הגיע ל-58 (!) תוכניות. חלק מהתוכניות נפתח על שםם של ילדיו של נחמני (נ-15 תוכניות) וחלק אחר נפתח על-שמו וע"ש כרמלה נחמני או על-שמו עבור ילד זה או אחר. מכל מקום אין כל ספק כי התוכניות נפתחו באותן תקופות בהן עמד החשבון **ביתרשות חובה גבוהה**.

כאמור, חלק מהתוכניות מומן באמצעות הפקדות חד-פעמיות שמקורן בהלוואה מיוחדת שהעמיד הבנק (5 תוכניות בסה"כ - מכלל התוכניות בהן דיבר מר חברון) וחלק אחר הוזן מהפקדות חודשיות. בכל מקרה, ההצטברות הכספית ככל התוכניות, היתה למעשה פרי של הגדלה של יתרות החובה שנחשבון בגובה ההפקדות החודשיות, או בגובה ההחזר של ההלוואות שניתנו לצורך פתיחת תוכניות כאמור, ובשום מקרה התוכניות לא נפתחו בתקופות בהן היו יתרות זכות כלשהן בחשבון, אף לא הופקדו בהן כספים שהוכאו "מהבית". עוד ברור כי מכיוון שההפקדות נעשו מתוך חשבון המצוי כחריגה, תמורתן הוייבה בפועל כריבית חריגה גבוהה וזאת במסגרת כלל הריבית שחוייב בה חשבון העו"ש.

ד. הבנק ראה בתוכניות החסכון "ביטחון לפעילות העיסוקית". לשון אחרת, באין די בטחונות אחרים להבטחת האשראי, היו התוכניות, ולמעשה הצבירה בהן (או ההפקדה החד-פעמית במקרה מתאים), משמשים כבטוחה לחובו של נחמני. ניטשה מחלוקת בין הצדדים אם לתכלית הזאת שימשו גם תוכניות החסכון שנפתחו על שםם של קטינים. בעניין זה שמעתי עדויות כאילו אין תוכניות חסכון כאלה מהוות בטוחה לפעילות העיסוקית, אך לא הוצגו בפנינו הליים כתובים של הבנק מהם ניתן היה ללמוד כי אכן זו הפרקטיקה המקובלת בו וכן שמעתי גם עדות נוגדת - והעניין כולו ידון בהמשך הדברים.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

ה. נחמני היה פותח תוכניות חיסכון, עפ"י התרשמותי, ללא בקרה וללא חשבון. עניין זה של אופן פתיחת תוכניות, האם נפתחו מיוזמתו ומרצונו הטוב או שמא נפתחו בלחץ או בהשפעה של עובדי הבנק, היווה סלע מחלוקת מרכזי בסכסוך.

העדה אורית גנדלמן, עובדת הבנק, הגדירה את נחמני כמי שהיה "ידוע כאוהב לחסוך".

לדבריה -

"... היינו פונים אליו ושואלים אם לפתוח תוכניות חסכון והוא היה אומר 'תפתחי'. הוא היה פותח כל פעם שלוש תוכניות, אחת לכל ילד. היינו רושמים את התוכנית על שמו עבור הילדים, זאת מכיוון שכשהתוכנית על שמו היא יכולה לשמש בטחון לאשראי ויש לו גם שליטה על התוכניות כשהילד מגיע לבגרות..."

עוד היא סיפרה כי הבוק היה מעוניין בד"כ בפתיחה של תוכניות חסכון ע"י הלקוחות, וציינה כי -

"... הבנק היה מעוניין שכל הפקידים ישתתפו בנסיון להגדיל את החסכון. כל פקיד היה עוסק בפתיחת תוכניות חסכון, פקיד שהיה פותח הרבה תוכניות חסכון היה מקבל שי. יוצא חוזר שאומר כמה תוכניות פקיד צריך לפתוח כדי שיזכה בשי, 50-100 תוכניות וכו'. צריך גם שהסכום של התוכנית יהיה גבוה. כוונתי לסכום החודשי שהחוסך מתחייב להפקיד. אני פתחתי 28 תוכניות עבור מר נחמני. לפעמים הייתי אפילו מדברת איתו בטלפון והוא היה בא וחותם אח"כ..."

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
 ת.א. 2889/92 30/01/97

עוד הוסיפה העדה, כי -

"סביר להניח שבכל פעם שפתחתי לו תוכנית חסכון ידעתי מה מצב החשבון שלו וידעתי שהוא ביהרות חובה גבוהות.
 ש. מדוע זה את פותחת תוכניות חסכון ללקוח אשר נמצא ביהרות חובה גבוהה וההפקדות לתוכנית כאות מהיתרה הזו ולא 'מהבית'?
 ת. הסברתי כבר שאנו התייחסנו לשיקים הדחויים כאילו זה חלק מהיתרה ולכן יתרת החובה היתה מבחינתי הרבה יותר קטנה, מה עוד שהוא לא סרב מעולם וכל פניה אליו היתה עם כל הלב".

גם העדה לינדה פנחס, העידה בסוגיה זו, היא הסבירה כי גם היא פתחה תוכניות חסכון עבור נחמני ("אני לא זוכרת כמה תוכניות פתחתי, יותר קרוב ל-20 תוכניות"), והוסיפה -

"אינני יודעת בדיוק כמה תוכניות היו לו בסניף. אם אתה אומר לי שהיו 42, זה סביר מאוד, אפילו יותר מזה. אין הרבה לקוחות בסניף שיש להם תוכניות כה רבות. זה מספר מוגזם, אך לא היו הרבה לקוחות כמו נחמני. כוונתי לקוחות כמו נחמני היא לקוחות עם מחזוריות כזו ורצון כזה לפתוח תוכניות חסכון".

העדה מתארת את המצב כדלקמן:

"איך שהיה נכנס לסניף, היינו יודעים כי נחמני היה הראשון שפותח תוכניות חסכון. הוא היה נכנס לסניף והיו פונים אליו, הייתי אומרת לו 'נחמני אני רוצה לפתוח לך 4 תוכניות, יש לנו מבצע בריבית כזאת וכזאת'. זה היה אצלי יותר כהודעה, הוא היה מסכים לפתיחת התוכניות. היה אומר לי 'אין בעיות'".

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

נחמני עצמו בעדותו תיאר את הדברים באופן שונה, בכל הקשור ומתייחס
לטענה כאילו רחש חיבה מופלגת לתוכניות החיסכון והיה פותח אותן
מרצונו ובהתנדבות.

לדבריו -

"לא נכון מה שאמרו כאן כאילו הייתי ידוע כמי שאוהב לחסוך
ופותח כל פעם 3 תוכניות לילדים, היו בסניף 4 פקידות שהיו
מתואמות עם המנהל וכל פעם כשהייתי נכנס, אחת היתה ישר קופצת
ואומרת 'נחמני עשינו לך תוכנית, רק בוא תחתום'. היו אומרים לי
שיש בונוסים. ביקשתי אם כבר תפתחו על שמי ולא על הילדים והיא
היתה עונה לי שעל כל חוסך הם מקבלים בונוס. היו עובדים
חודשיים שלושה והיתה באה אלי פקידה אחת עם תוכניות אחרות
באותו סיפור".

ובהמשך דבריו -

"רציתי לעזור לילדים. לא אני פתחתי תוכניות חסכון אלא פתחו
לי. אני הטכמתי בגלל שיהיה להם בונוסים. היא היתה נותנת לי גם
אשראי על זה ואמרה לי 'אל תדאג', אמרו לי במפורש שנותנים לי
אשראי גם בגלל תוכניות החסכון של הילדים.

ו. נחמני גם טען בעדותו כאילו הוא היה נקרא למנהל הסניף וזה היה
אומר לו שאם הוא רוצה ששיק זה או אחר יפרע, הוא חייב לפתוח
תוכנית חסכון ודאה עמ' 87 לפרוטוקול, שורות 27-30).
אף שהדברים נראים מרחיקי-לכת, במובן זה שקשה להניח שהמנהל היה
מתנה פרעון שיק מסויים בפתיחת תוכנית חיסכון (ומדובר היה בכמויות
גדולות מאוד של שיקים), הרי מפי הפקידה לינדה פנחס, שמעתי כי -

"לפעמים יכול לקרות מקרה שנחמני היה יושב אצל המנהל והוא היה אומר לו ללכת ולפתוח תוכנית...".

דברים אלה עולים בקנה אחד עם דבריו של נחמני במובן זה שגם מנהל הסניף היה מן "המעודדים" לפתוח תוכניות מסכון.

ז. לאחר שבחנתי את הדברים והערכתי את העדויות, נראה לי כי אומנם בד"כ אופן פתיחת תוכניות החיסכון היה כגון זה שתיארו הפקידות ותיאר נחמני וכך גם עלו דברים דומים מעדותו של אבשלום בוריה (עמ' 85 לפרוטוקול שורה 15). כוונתי היא שהבנק היה מפעיל על נחמני לחץ כמובן זה שהיה ממריץ אותו, מכונן אותו ודוחף אותו לפתיחת תוכניות חיסכון ללא בקרה, במסגרת מאמץ כולל של הבנק להגדיל את מספר החוסכים ותוך שברקע קיים קשר ברור בין קיומן של התוכניות לבין קיומו הסדיר של האשראי שנזקק לו נחמני. לא התרשמתי אומנם ואף שכפי שהסתבר, אינני מייחס לכך חשיבות) שהיה מצב בו הועמד נחמני במצב שבו נאמר לו חד וחלק שאם לא יפתח תוכניות חיסכון, יפסק האשראי, אך הדברים, עפ"י הערכתי, ריחפו בחלל והיו ברורים וידועים, שכן התוכניות שימשו כ"בטוחה" לחובותיו של נחמני לבנק.

נחמני כשלעצמו ידע בעליל, כך נראה לי, שקיים קשר הדוק בין התוכניות שהוא "חוסך" בהן לבין נכונות-הבנק ליתן לו אשראי. הוא ידע שהבנק משתמש בתוכניות הרשומות בשמו, או בשמו עבור ילדיו, כבטוחה לאשראי והוא היה נעתר ללא כל בקרה עצמית להצעות לפתוח עוד ועוד תוכניות. כמו כן נראה לי כי ברמה העובדתית, המהלך של פתיחת התוכניות לא היה מלווה בהסבר כלשהו שניתן לנחמני כקשר להעודד כל הגיון כלכלי בפתיחת תוכניות כאמור, מקום שהן ניזונות מחשבון פרטי שכבעלותו וכבעלות אשתו המצוי ביתרות חובה יוצאות דופן שאף עולות באופן משמעותי על מסגרות האשראי המאושרות.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

לעניין זה אוסיף ואזקק בהמשך הדברים.

5. בסיכומיו המפורטים, זנח נחמני את טענותיו לעניין חיובי ריבית מופרזים ושרירותיים שחייב בהם חשבונו, וכן זנח את טענותיו ביחס להיות המסמכים השונים שהבנק משתמש בהם בבחינת הסכמים שיש בהם תנאים מגבילים והוא מיקד את טיעוניו בסוגיית השיקים שעוכבו בידי הבנק ולא נגבו וכן בכפיית תוכניות החיסכון ובהתניית שירות בשירות ובתוצאות הכספיות שנגזרו מכך, וכן גם בטענתו על פיה נגרמו לו נזקים כלכליים נוספים עקב התנהגות הבנק.

יש לדון איפוא בטענות אלה אחת לאחת.

6. פרשת השיקים שחזרו ונותרו בידי הבנק:

א. עפ"י המסמך ת/6 הפקיד נחמני בבנק, בין היתר גם 30 שיקים מעותדים אשר לא כובדו ע"י מושכיהם. זמני הפרעון של שיקים אלה היו מרביתם בחודשים אוקטובר, נובמבר ודצמבר של שנת '89, שיקים בודדים נועדו להיפרע בינואר '90 והיו כאלה שהיו טעונים פרעון עוד במחצית '89.

ברור כי לגבי כל השיקים היתה לבנק ידיעה על מועד חילולם, מועד שהוא סמוך לאחר זמן הפרעון שלהם. סכום הקרן הכולל של שיקים אלה היה 48,195 ש"ח ועפ"י אותו מסמך ת/6, הם הועברו למחלקה המשפטית של הבנק ב-7.5.90. סמוך לאחר מכן נמסרו השיקים לטיפולו של עו"ד דנגור. עפ"י מכתב ת/10, הסביר מנהל הסניף לאגף הביקורת הפנימית של הבנק כי השיקים נמסרו, לאחר סיכום עם הלקוח, לגבייה ע"י עו"ד חיצוני, משמע עו"ד דנגור אשר הובא ע"י נחמני.

מועד מסירתם של השיקים לעו"ד דנגור, לא ברור לחלוטין, עם זאת ממכתב שהעביר עורך הדין לבנק ואשר מועדו 17.5.93, הוא מדווח כי לא גבה דבר, אף לא שיק אחד. לדבריו, חלק מהשיקים לא הוגש להוצל"פ

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

כלל מחמת שהמושך לא אותר, או מצוי בקשיים, או הינו לקוחו והוא אינו יכול לפעול נגדו (עובדה מתמיהה ביותר, שהרי אם כך היה המצב היתה חובה על עו"ד דנגור להחזיר את השיקים לבנק על מנת שיגבו ע"י עו"ד אחר, אף כי מדובר ב-3 שיקים בלבד).

כסוגייה זו טען נחמני, כי הוא פנה למנהל הסניף וביקש את השיקים כדי שיגבה אותם בעצמו ויחזיר בדרך זו את הכסף לבנק, אלא שמנהל הסניף סרב והיתנה את השבת השיקים בתשלום במזומן עבורם. מדבריו עולה כי הוא הלך ושב אל מנהל הסניף פעמיים נוספות (אחרי חודשיים שלושה ואחרי 5 חודשיים) ושאל מה נעשה בעניין השיקים והסתבר לו שלא נעשה דבר.

ב. מנהל הסניף עצמו העיד כי אכן הוא סירב למסור את השיקים לידיו של נחמני, הוא הכחיש כאילו אמר לו נחמני שאם ימסרו לו השיקים הוא יוכל לנכות אותם, אך אישר כי למעשה לא נעשה דבר בעניין זה עד שנחמני עצמו הביא את עו"ד דנגור (אשר כאמור אינו עובד עם בנק דיסקונט), על מנת שזה יטול את השיקים וינסה לגבות אותם.

מה שברור הוא שמכל קבוצת השיקים הללו, לא הופקו כספים כלשהם והם מונחים כאנן שאין לה הופכין.

ג. לא מצאתי לנכון לקבל בעניין זה את טענותיו של נחמני כאילו הפר הבנק חובה כלפיו ועליו לפצותו בשל כישלון הגבייה.

לא היתה שום חובה על הבנק למסור את השיקים האמורים לידיו של נחמני או להתיר לו לגבותם בעצמו. השיקים המעוטדים מהווים בטוחה לחובו לבנק וכך צויין במפורש בטפסי "הפקדת שיקים לבטחון" שהוגשו. בטופס צויין כי השיקים ותמורתם הכספית משועבדים וממושכנים לטובת הבנק וכן צויין באופן ברור כי -

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

לא נראה לי כי פער הזמן שחלף בין המועד בו חוללו השיקים לבין מועד העברתם לגבייה, אף שאיננו קצר באופן מיוחד, הינו כזה שמטיל על הכנק אחריות לאי-פרעון השיקים או לכך שגבייתם נכשלה לבסוף. אין להתעלם מן העובדה ש"הלחץ" שהפעיל נחמני על הבנק בעניין זה, היה לחץ שהיו פערי זמן של חודשים אחדים בין שלב לשלב שבו, ואינני סבור כי בנתון שכזה יכול נחמני לבוא חשבון עם הכנק על שלא אצה לו הדרך.

ו. נראה לי איפוא כי טענות נחמני לעניין אחריות הכנק לכך שהשיקים נשוא ת/6 לא נפרעו לבסוף, טעונות דחיה ואני דוחה אותן בזאת.

7. תוכניות החסכון:

א. נקודת מוצא עיקרית בניתוח עניין תוכניות החיסכון, יסודה בכך שלדעתי ברור שהיתה קיימת תלות כלכלית וכספית גמורה של נחמני בבנק. נחמני נזקק לאשראי הבנקאי שהיה חיוני לניהול השוטף של עסקיו, לא היה לו מקור אחר להישען עליו, אף לא חשבון בבנק אחר וסביר להניח כי תלות זו יצרה מצב בו הוא כופף את עצמו ונעתר לדרישות או להצעות שהופנו אליו, בין ע"י הפקידות שבבנק ובין ע"י מנהלו, בכל מה שקשור "להבטחת" האשראי שניתן לו. נראה לי שנחמני לא יכול היה להתנגד להצעות שהוצעו לו, שכן בכך היה מסכן את המשך העמדת האשראי שהוא נזקק לו ואשר רובו המכריע היה מחוץ למסגרות האשראי המאושרות ואף מעבר למסגרות החריגה המוקצות. לנחמני היה ברור איפוא כי אם יעמיד הבנק מכשול על דרכו, צפויים עסקיו להשתבש באופן מידי. במצב דברים שכזה "הלחץ" בו מדובר, "הכפיה", אינם צריכים ללבוש אופי חד-משמעי ונלווי ובהחלט יתכן כי מקום שהאיום מרחף ברקע ואין ללקוח אפשרות של ממש להתמודד עם התוצאה האפשרית של סרובו להעתר להצעות לרכוש שירות נוסף - ההסכמה השקטה שלו

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

להצעות, אינה אלא פרי של תלות מהד גיסא, וחשש מפני תוצאות הסרוב מאידך גיסא. העדכה זו נראית בעיני הגיונית גם על הרקע של העדר מקור כספי חילופי, גם על רקע היקף צרכי האשראי של נחמני וגם על רקע טיבו של העסק ואופן פעולתו, כפי שתואר.

עמדי היא איפוא כי נעניין שבפני אכן הופעלה כפייה, אף כי סמויה ומרומזת, ואני מוצא תמיכה בעמדה זו כשאני בוחן את המספר הרב של תוכניות חיסכון שנפתחו, למעלה מ-50 במספר, לדעתי, אין שום ספק כי מי שמצוי כמצוקת-אשראי, וחשבונו נמצא ביתרות חובה גדולות מאוד, אינו פותח כמות כזו של תוכניות, חלקן בתוך אותה תקופה בה מצוקתו גוברת ובשעה שיתרות החובה שלו גדלות והולכות.

ב. מזוית ראייה כלכלית גרידא, פתיחת תוכנית חיסכון הניזונה מחשבון המצוי ביתרת חובה חריגה, הינו מהלך הכרוך בהפסד כספי ברור לחלוטין. הריבית המשתלמת בגין ההפקדה בתוכנית, או הרווח הנובע מהצמדת הסכומים לדולר, לעולם קטנים מהריבית בה מחוייב חשבון העו"ש בגין יתרות החובה החריגות המצטברות בו. אין איפוא שום הגיון כלכלי שמכוחו יממן אדם הפקדה לחשבון חיסכון כשברור שהמימון יקר בהרבה מן הפרי שתפיק לו אותה הפקדה.

נעניין זה ביטא כב' הנשיא זיילר דעה ברורה יחד משמעית:

"אין צריך להיות מומחה כדי להבין שהתשואה הריאלית בת האחוזים הבודדים שהניבו תכניות החיסכון אינה מהווה פיתוי למי שצריך לממן את תכניות החיסכון בריבית חריגה... אין צורך כאמור להיות מומחה כדי להבין את אי הכדאיות הכלכלית שבנטילת כסף מקנקן הריבית החריגה על מנת שיניב בקנקן הריבית המתונה את הרווחים המינימליים האלה..." (ת.א. (י-ס) 143/91 בנק אמריקאי ישראלי בע"מ נ' אמפיסל נעמי יבוא ושיווק (1988) בע"מ - לא פורסם).

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

מזוית הראיה האמורה יש משקל גם למספרן הרב של תוכניות החיסכון. יתכן שאם היה מדובר במספר קטן מאוד של תוכניות, ניתן היה שלא לייחס לעצם פתיחתן משמעות כה מחמירה ולראות במהלכו של הלקוח טעות בודדת או מקרית. לא כך הוא המצב שעה שהתופעה חוזרת על עצמה בתדירות גבוהה ומדובר בעשרות תוכניות שנפתחו לאורך זמן בעידודו הפעיל של הבנק.

ג. למעשה אין חילק על כך שהתוכניות נועדו ביסודן לשמש בטחון לאשראי שקיבל נחמני מן הבנק. הן בד"כ נפתחו לצורך הזה והיו משועבדות לבנק לפרעון חובות הלקוח. היה איפוא קשר ליכאורי ברור בין פתיחת התוכניות לבין העמדת האשראי לנחמני וקיומו הרצוף.

בעניין זה יש להבחין בין פתיחת תוכנית מכספים שמביא הלקוח "מנחוץ", "מן הבית", משמע ממקור עצמי ומפקידם בבנק על מנת שתוכנית זו תשמש כבטחון לחובותיו, לבין פתיחת תוכנית שנוצרת או שהיא ניזונה מאותו אשראי שהיא נועדה להבטיח. ברור שאין כל מניעה שתוכנית מן הסוג הראשון יכולה לשמש כבטחון ואין דופי בפתיחתה, או בדרישת הבנק שהיא תשועבד כבטחה. לא כך הוא המצב בקשר לסוג השני של התוכניות.

סעיף 7 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) התשמ"א-1981 קובע איסור על התניית שירות בנקאי אחד באחר, ולשונו כדלקמן -

"לא יתנה תאגיד בנקאי מתן שירות בקניית שירות אחר או נכס ממנו או מאדם אחר שהתאגיד ציין, אלא אם קיים קשר עיסקי סביר בין השירות המבוקש לבין קיום התנאי".

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

בעניין זה חיוותה כב' השופטת פלפל את דעתה, זאת בת.א. (ת"א)
2912/89 יוסף סלים נ' בנק לאומי לישראל בע"מ (טרם פורסם) לאמור -

"כאשר מדובר בתוכניות חיסכון כנכס של התובע ממקורותיו העצמיים,
אין כל פגם ואין פסול בכך שתכניות מסוג זה יהיו תנאי מצד הבנק
למתן אשראי בהיותן בטוחה לאשראי שניתן ללקוח.
יחד עם זאת אכן אין קשר עיסקי סביר בין התנאים מתן האשראי
לפתיחתן של תוכניות חיסכון מכספי אותו אשראי. במקרה כזה,
כאמור לעיל, אותן 'תוכניות חיסכון' רק מגדילות את היקף האשראי
שניתן לתובע ואינן משמשות כבטוחה כלל ועיקר" (הדגשה במקור,
עמ' 18 לפסק הדין).

כך סבר גם כב' הנשיא ארבל, בפרשת בנק דיסקונט בע"מ נ' אמסילי
ואח' (ת.א. 15044/91 פס"מ, תשנ"ד, 4, 368). שם קבע כי -

"משקבע המחוקק במפורש כי אין להתנות שדות בשרות כל עוד אין
קשר עיסקי סביר בין רכישת תוכניות החיסכון לבין מתן האשראי
היה על הבנק לציית להוראה זו. אכן דעתי היא כדעת כב' השופט
זיילר כי אין כל קשר עיסקי כזה. מה הטעם בלקיחת תוכניות
החיסכון כאשר חשבון החברה נמצא ביחידת חובה, שהרי תוכנית כזאת
אינה מגדילה כהוא זה את הבטחונות העומדים לרשות הבנק...".

כלומר, מקום שיש קשר ברור בין פתיחת התוכניות לבין העמדת האשראי
(ולאו דווקא רק הגדלתו הפורמלית אלא גם קיומו והמשכו בלבד), מקום
שתוכניות מתפרנסות מיתרת-החובה החריגה שבחשבון ללא יוצא מן הכלל
והן נפתחות בעידודו של הבנק, על פי מדיניות מוצהרת שלו על מנת
שתשמשנה כביכול "בטחון" לאשראי או לאשראי נוסף ואף ניתנות במקרים
מסויימים הלוואות לצורך פתיחתן. ברור כי אין כל קשר עיסקי סביר

במובן סעיף 7 לחוק הבנקאות (שרות ללקוח) בין שני השרותים בהם מדובר. ההתנייה שיש ללמוד עליה בין קיומו של האשראי לבין פתיחתן של התוכניות, הינה אסורה בעליל ומנוגדת לחוק וככזו - בטל כל מה שנעשה מכוחה.

במקרה שבפני, עמדתי היא כי האשראי, קיומו והמשכו נכרך ביחד עם פתיחתן של תוכניות חיסכון שינקו מהחשבון והגדילו את יתרות החובה החריגות שבו. לאורך כל מסלול העסקים בין הצדדים היה קישור בין פתיחתן של תוכניות חיסכון ויצירת "בטוחות" בדרך זו לבין קיומו של האשראי. התוכניות היו מרכיב חשוב ועיקרי "בסל הבטחונות" של נחמני ופתיחתן היתה איפוא בקשר ישיר לאשראי. עובדה זו יצרה, כנסיבות העניין, מצב של התנייה אסורה, זאת כאין קשר הגיוני וסביר בין השרותים השונים.

ד. אני דוחה את הטענה כי פתיחתן של התוכניות היתה פרי בחירה חופשית של נחמני ומתוך כוונתו לעשות לביתו ולילדיו. אני סבור, עפ"י דברי נחמני, ריבוי התוכניות ודברי עדי התביעה, כי מהלך פתיחת התוכניות הודרך בעיקר בכוונה ליצור כביכול בטוחות שנועדו לקיים קו-אשראי, בטוחות שמכחינה מהותית לא היה בהן ממש ואינני סבור שמה שהניע את נחמני היה רצון כנה שלו לחסוך כספים עבור עצמו או עבור ילדיו. מצבו הכלכלי לא איפשר זאת ונראה לי שהוא היה מודע בבירור למגבלות של יכולתו.

ה. בנקודה זו ראוי להבהיר את עמדתי בסוגיית הכפייה בהקשר לסכסוך המסוים שבפני.

בסיכומיו, טוען ב"כ הבנק כי למעשה אין ראיה מהימנה על מעשה של כפייה מפורשת שנעשה ע"י הבנק, במובן זה שנאמר לנחמני באופן ברור וחד-משמעי כי אם לא יפעל בדרך מסוימת התוצאה תהא כזו וכזו. אני ער גם לכך שנחמני לא יכול היה, כעת שהעיד בפני, להצביע באופן

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

ספציפי איזו תוכנית חיסכון מבין 53 התוכניות נכפתה עליו וכיצד.
לא נראה לי כי ישנו הכרח במקרה שבפני להוכיח באופן ספציפי ומפורט
את טיב הכפייה או מהם אמצעי הלחץ המטוויימים שנקטו בכל אחד ואחד
מהמקרים. נראה לי כי העמדה הנכונה היא לראות את המצב כפי שראה
אותו כב' הנשיא זיילר, בפסק דין אליו מפנה אותי ב"כ נחמני ות.א.
(י-ס) 143/91 הנ"ל, בעמ' 25), שם מדבר השופט זיילר בכך שאין צורך
בלחץ כרוטלי או כאילוץ פיזי, אלא די בהסבר ש"ההנהלה תראה בעין
יפה השקעה בתוכניות חיסכון והדבר יהווה רקע נוח למתן אשראים
ולמילוי שאר משאלות של הנתבע לטובה".

עמדתי היא איפוא כי ככל שנחוץ גם אלמנט של כפייה שיצטרף אל
ההתנייה הכרוכה בין שני השרותים, הרי אלמנט כזה הוכח ואני מאמין
לנחמני כי תחושתו היתה שהוא פועל לאו דווקא מרצון חופשי שלו, אלא
על מנת לרצות את הבנק המעוניין בכך שהוא יוסיף ויפתח תוכניות
חיסכון, וטוב יהיה אם כך יעשה. אין איפוא צורך שהכפייה תהא
מפורשת וחד משמעית ודי בכך שהסיכון שחש הלקוח מצוי ברקע הדברים
ויש לו גם ביטוי אובייקטיבי בכך שהתוכניות אכן שימשו בפועל בטוחה
לחוב.

ו. עוד אני סבור כי בנתוני המקרה שבפני, מקום בו מדובר על לקוח
שהינו צרכן אשראי קבוע, שחשבונו מצוי ביתרת חובה גבוהה כל העת,
ויתרה זו גדלה והולכת - היתה חובה על הבנק להדריכו וליעץ לו
דווקא להימנע מפתיחת תוכניות נוספות, קל וחומר תוכניות אשר היו
כרוכות בנטילת הלוואות מן הבנק, עניין שמשמעותו המיידית היא
הגדלה משמעותית של האשראי המועמד ללקוח המצוי ממילא בקשיים
גדולים בשל גובה יתרות החובה שהוא חב לבנק.

הבנק ועובדיו ידעו מהו מצבו הכספי של נחמני ואת העובדה שהוא
מצוי ביתרת חובה גבוהה מזה שנים, הם ידעו כי אין שום הגיון כלכלי

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

בהנעת נחמני לפתוח תוכניות חיסכון נוספות וכי הוא הולך ומסתבך לנגד עיניהם ביצירת "בטוחות" שאין בהן ממש ואשר עלותן גבוהה לאין ערוך מתועלתן כנתונים כאלה. עידודו והמרצתו של נחמני לפתוח תוכניות נוספות. או הפעלת לחץ עליו בעניין זה, בין לחץ ישיר ובין מרומז. הינה מדיניות בלתי מובנת לחלוטין, מטרידה ומקוממת.

לבנק יש חובת נאמנות כלפי לקוחו ובמסגרתה עליו לנהוג בלקוח בהגינות ובמקצועיות. אין ספק כי הבנק אינו יכול להיכנס לנועליו של הלקוח ולעשות דרך קבע את חשבונו, אף לא לתת לו יעוץ כלכלי רצוף ומסודר, אולם הוא בהחלט יכול ואף צריך להימנע מלעודדו או להמריצו לנקוט מהלכים שאין להם תכלית כלכלית סבירה, הם מזיקים ללקוח, אפילו מהלכים כאלה מפיקים פרי-הילולים לבנק. הכוונתו של נחמני למסלול של "השקעה" בתוכניות חיסכון כדרך ליצירת בטוחות על דקע מצב חשבונו בבנק, הינה עצה והכוונה בלתי-סבירים בעליל העולים, בנתוני המקרה הנדון, כדי הפרה הן של חובת הנאמנות והן של חובת הזהירות המוגברת שיש לבנק כלפיו. בכלל הכוונה זו, אני כולל את הפניות אליו ע"י עובדי הבנק או מנהלו בעניין זה, ואת העדרה של המלצה חד-משמעית, על פיה ראוי שימנע מפתיחתן של תוכניות עד שירותו ועד שישתנה מצבו הכלכלי.

מסקנתי היא איפוא כי הנדבך הראשון הנחוץ בעת שעוסקים בסוגיית תוכניות החיסכון, אכן הוכח ויש לקבוע כי התוכניות האמורות טעונות ביטול מחמת שיסודן בהתניה של שירות בשירות, בעת שאין קשר עיסקי סביר בין השירות המכוקש לבין השירות האחר.

8. א. עיון בחוות הדעת של הכלכלן, מלמד שהוא כחן 40 תוכניות חיסכון וגם הבנק, עת התייחס לכך בדו"ח ביקורת פנימי שערך, התייחס ל-40 תוכניות כלכד. עניין זה תמוה מכיוון שהסתכר לי במהלך הדיון (ויהיה צורך לחלץ בעניין זה מסמכים מן הבנק לשיעורין) כי קיימות תוכניות

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

נוספות והמספר הנכון הוא ככל הנראה 58 תוכניות. לגבי התוכניות שלא נכללו בפועל, אין בפני נתונים מתי הן נפתחו ומה טיבן, אך ברור הוא כי המומחה התייחס בסופו של דבר אך ורק לכ-80% מכלל התוכניות שהיו בפועל.

כ. עוד ברור כי ההנחה שמניח כ"כ הכנק בסיכומיו, כאילו עד מחצית יוני 1986 עמד החשבון העו"ש של נחמני ביתרת זכות, איננה נכונה. על מנת להוכיח טענת עובדה שכזו, היה על הכנק להציג בפני את דפי החשבון לאותה תקופה ולהראות לי כי תמונת החשבון הרגילה והשגרתית באותן שנים היתה אכן מצביעה על קיומן של יתרות זכות קבועות - וכך לא נעשה. לא רק שדפי החשבון לא הוגשו אלא שמעדותו של מר שניאור, מבקר פנימי בכנק, בעמ' 7 לפרוטוקול, עולה, כפי שהוא אומר במפורש, ש"הימים שהחשבון היה בזכות הם ימים כודדים כלבד. מרבית התקופה הוא היה בחובה. נכון לומר שמרבית הזמן החשבון היה ביתרות חובה והן גבוהות והן חריגות".

אין איפוא בפני ראיות כדי לקבוע כאילו בשנים '84-'86 היה החשבון ביתרות זכות באופן שיטתי וקבוע ומכל מקום, ככל שעולה מהוות דעתו של חנרון, ברור כי לפחות משנת '86 ואילך מדובר ביתרות חובה גדולות מאוד אשר חרגו באופן משמעותי ממסגרות האשראי המותרות.

ג. בחינת אותן 40 תוכניות בהן מדובר, מלמד כי 4 נפתחו בשנת '84 וכולן תוכניות בתשלומים חודשיים, 11 נפתחו בשנת '85 ואף הן בתשלומים חודשיים, 13 נפתחו בשנת '86 מהן 9 בתשלומים חודשיים ו-4 בהפקדות חד פעמיות, 2 נפתחו בשנת '87 מהן 1 בהפקדה חד פעמית ו-1 בתשלומים חודשיים, 7 נפתחו בשנת '88 וכולן בתשלומים חודשיים ו-3 בשנת '89 ואף הן בתשלומים חודשיים.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

ד. טוען ב"כ הבנק כי בכל מקרה אין לראות את כל התוכניות הללו כאילו כולן נפתחו בכפייה, או אנג התניית שירות בשירות. לדבריו של ב"כ הבנק, נחמני עצמו העיד (עמ' 87 לפרוטוקול, שורות 24 ואילך), כי חלק קטן מהתוכניות הוא פתח ביוזמתו, "אבל חלק אחר, אולי 80%, הם פתחו לי ללא ידיעתי".

אכן בהחלט יתכן שמכלל שפע תוכניות החיסכון, היו תוכניות אחדות שפתח נחמני מרצון חופשי, אך לא מצאתי לנכון להתחשב בכך וזאת מן הטעם שחיות הדעת של המומחה, מלכתחילה מתייחסת אך ורק לחלק מהתוכניות (40 מתוך כ-53 תוכניות) וממילא החישובים שערך מושתתים על שיעור של כ-80% מכלל התוכניות בלבד. בהקשר זה איני יכול שלא לתמוה על כך שהמצב העובדתי לאשורו לא נפרס מלכתחילה ע"י הבנק גם בסוגיה זו של מספר התוכניות ועל כך שגם הביקורת הפנימית של הבנק התייחסה רק ל-40 תוכניות בעוד שלאשורו של דבר היה מספרן גדול יותר.

אין איפוא מקום להעתר לטענתו החילופית של ב"כ הבנק, כאילו צריך לבצע חישוב מחודש שיתעלם מהתוכניות שנפתחו בתקופה שבה לא היה נחמני נתון בקושי כספי. תקופה שלגביה ניתן היה להניח שכל מה שעשה, עשה מרצון ולא היה זקוק לאשראי המותנה בפתיחת תוכניות חיסכון. נראה לי כי החישוב כפי שנעשה, משמע על פני כל התקופה וביחס לכ-80% מתוכניות החיסכון, מאזן באופן נכון את הנתונים, שכן עובדתית לא נלקחו בחשבון כ-20% מכלל כמות התוכניות שהיו בפועל והתוצאה הזו אינה מקפחת את הבנק.

ה. המסקנה שאני מגיע אליה היא איפוא שאכן יש מקום לאיין את אותן 40 תוכניות חיסכון שמדבר בהן המומחה ואת שנעשה מכוחן או בעיקבותיהן, בין לחובה ובין לזכות, ובמקביל אני סבור שכנסיבות המקרה הנדון,

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

מוצדק גם ביטול של אותן הלוואות שנטל נחמני על מנת להקטין יתרות חובה בחשבונו, יתרות שלא היו קיימות אילו לא היו נפתחות התוכניות הללו. המדובר הוא בשתי הלוואות, האחת בת 60,000 ש"ח מיום 29.8.88 והשניה - 40,000 ש"ח מיום 19.10.89, הלוואות שעפ"י חוות דעתו של הכלכלן, לא היה בהן צורך לגופו של עניין, שכן במועד שבו ניטלו, עפ"י מצב החשבון כפי שתוקן, היו יתרות החובה מצויות בגדרה של מסגרת האשראי המאושרת.

ביטול ההלוואה בת 60,000 ש"ח יש לו כמובן גם משמעות ברורה לגבי נורלם של הערבים, שהרי מקום שלא היה צורך ליטול הלוואה כזו והיה מקום לאיין אותה מלכתחילה, כפי שנעשה ע"י הכלכלן, הרי כל מה שקשור בה, לרכות ערכויות שניתנו כגינה, דינו להתבטל.

ו. בנקודה זו יש להיזקק גם לטענות שטוען ב"כ הבנק בקשר לשגיאות אשר נפלו, לדעתו, בחוות דעתו של מר חברון, ואשר שוללות לכאורה אפשרות להיסתמך עליה.

אין בכוחי להעתר לטענות אלה.

1) טענתו הראשונה של ב"כ הבנק יסודה בכך שאם מתבטלות תוכניות החיסכון אשר היוו תנאי למתן אשראי, מן הראוי הוא לבטל גם את אותן מסגרות האשראי שניתנו. ביטול כאמור יתן תמונה נכונה של החשבון, שכן הוא יקח בגידרם של החישובים גם את העובדה שהבנק היה זכאי לריבית חריגה מקסימלית ככד מהשקל הראשון של יתרת החובה בחשבון.

יצויין כי הקושי הבסיסי הראשוני, יסודו בכך שהבנק לא הגיש חו"ד מטעמי לעניין המשמעות הכלכלית-כספית של טענתו. באותו הקשר ציינתי כי לא הוגשה גם חו"ד לעניין המשמעות הכספית

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

הנגזרת מהטענה שראוי היה, אם בכלל, לקחת בחשבון רק חלק מתוכניות החיסכון. ברור שבאין חו"ד חשבונית ברורה מצד הבנק על תוצאה כספית זו או אחרת - אין אפשרות להיזקק לטענה.

מעבר לכך, המסקנה כי יש לבטל את מסגרות האשראי (שהן תוצאה של הסכם לגיטימי בין הצדדים) רק מתמת שמתבטלות פעולות שנילוו להסכמה לקיים את אותן מסגרות מכיוון שפעולות אלה נמצאו לא חוקיות - אינה מקובלת עלי. בעניין זה מפנה אותי עו"ד דקל לת.א. (ת"א) 1265/89 שלי רחמים ואח' נ' הבנק הבינלאומי בע"מ, להחלטתו של כב' השופט שטרוזמן, שם סבר בית המשפט כי בטלותה של עיסקת החיסכון אינה גורמת בהכרח בטלות עיסקה אחרת של העמדת אשראי הקשורה בה. הפסלות של תוכניות החיסכון נובעת מהיותן חוזה שכריתתו בלתי חוקית והוא פסול מעצם טיבו עפ"י דיני החוזים (סעיף 30 לחוק החוזים (חלק כללי) תשל"ג - 1973). ואין זכות מקבילה לבנק לבטל, מקום שיש פסלות כזו, את החלק האחר של ההתקשרות שהוא כשלעצמו חוקי. בית המשפט קבע באותו עניין כי אם אין פסול בעיסקת האשראי כשלעצמה, אין שום סיבה לבטל אותה. המדובר הוא למעשה בשני חוזים שונים ומובחנים זה מזה אשר אחד מהם כשר ומישנהו פסול. החוזה הפסול הבלתי חוקי טעון ביטול ואילו החוזה האחר, שבמסגרתו הוענקו מסגרות אשראי אין בו דופי ואין כל סיבה לבטל אותו.

לא נגרם לבנק, לעצם העניין, כל נזק במובן זה שהעמדת אשראי ממילא מזכה את הבנק בריבית עפ"י המקובל והמוסכם בין הצדדים, וזאת בלא קשר לחיותן וקיומן של תוכניות החיסכון.

אינני מקבל איפוא את הטענה כי חוות הדעת טעונה דחיה מתמת שלא נעשה בה ביטול מקביל של מסגרות האשראי.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

ולא הנוהל הכללי הנוהג בבנק, ככל שהוא נוהג ובענין זה לא היה
מר שניאור יכול לתת תשובה ברורה.

לעומתו, העיד מר חדרון, בעמ' 72 לפרוטוקול, כי הוא בדק ומצא
"שהתוכניות של הקטינים שימשו ביטחון גם כן. מעבר לכך שכפועל
התוכניות נשברו לחשבון". טענה זו לא נסתרה.

אין לקבל איפוא את טענת הבנק בענין זה.

(4) לא מצאתי כל משמעות בנושא של אי לקיחה בחשבון של דמי ניהול.
המדובר הוא בסכום קטן מאוד, כעולה מעדותו של מר שניאור, איש
הבנק ואף בעניין זה אין חישוב נגדי של הבנק המלמד על המשמעות
של הליקוי הלכאורי הזה ששיעורו מאות כודדות של שקלים בלבד.

(5) נקודה נוספת שיש להתייחס אליה כקיצור הינה נושא הוראותיו של
בנק ישראל לעניין האיסור שהיה קיים לכאורה בדבר העמדת אשראי
למימון הפקדות בתוכניות חיסכון.

הוצג בפני ת/4 שהוא חוזר מטעם המפקחת על הבנק מיום 26.4.1983,
על פיו הבנקים "מתבקשים להימנע" ממתן אשראי כלשהו למימון
הפקדות בתוכניות חיסכון. אומנם החוזר נוקט בלשון בקשה והטענה
היא שאין מדובר בהוראה מחייבת, אך חרף זאת אני סבור שהבנק,
כמוסד הנותן שירות לציבור, בעת שמופנית אליו הנחיה שתכליתה
הגנה על ענינם של לקוחות הבנק, גם אם היא מנוסחת בלשון בקשה,
ראוי שינהג על פיה ואין הוא רשאי, לדעתי, להתעלם ממנה.

עוד יש לציין כי מנהל הסניף, מר אלקלעי, העיד כי הוא כלל לא
מכיר את החוזר האמור - עובדה תמוהה כשלעצמה. ההנחיה הזו עמדה

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

7.7.87 שבו צויין כי "אין מניעה כי לקוח המבקש לפתוח תוכנית חיסכון יוכל לקבל לשם כך אשראי מהבנק". לפחות בתקופת הביניים שנין שני החוזרים, לא היה מקום להעמיד אשראי לפתיחת התוכניות, קל וחומר ללקוח המצוי ביתרות חובה גדולות ובוודאי שלא כתנאים העולים כדי התניית שירות כשירות. עוד יצויין בהקשר זה כי בשנים האמורות ופתחו לנחמני כ-30-28 תוכניות חיסכון ולגבי חלק מהן, הועמדו לו הלוואות לצורך הפקדות חד-פעמיות זאת ב-5 תוכניות שונות.

לא מצאתי כי בעובדה שחברת שניא בע"מ לא הציגה גם את ת/5 יש טעם מספק כדי לגרור את דחיית חוות דעתה מחמת חוסר תום לב כפי שמציע הבנק. חוות הדעת כמובן שאינה נסמכת על ההוראה האמורה, סוגיית ההתנייה של שירות בשירות היתה נתון שהניחו עורכיה ואין בין הצגת החוזר המתוקן לבין תוקפה של חוות הדעת וכוחה ולא כלום.

הנעתי איפוא למסקנה כי חוות הדעת של ליאור חברון ראוי שתישאר על כנה ותהווה בסיס לסכומים שיש לפסוק, זאת מכל הטעמים שנימנו, ובהעדר חוות דעת נגדית.

9. א. בתביעתו הנודית מעורר נחמני עניין נוסף על שני העניינים שנידונו עד כה (שאלת השיקים המעותדים ושאלת תוכניות החיסכון) והוא הפסדים שנגרמו לו בעסקיו מחמת התנהגותו ומהלכיו של הבנק.

לדבריו, כתוצאה מהעובדה שקו האשראי שניתן לו בתחילה בוטל והבנק חדל מלכבד שיקים שהוא משך, "החל להתולגל כדור שלג שגורם לו להפסיד את קו החלוקה". בעניין זה העיד נחמני כקיצור נמרץ בישיבת יום 27.11.95, כדקלמן.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

"בשנת '88 ועד שנת '89 היקשו עלי ואמרו לי שיחזירו לי שיקים. כשקרה המקרה כבר לא כיבדו לי את השיקים. אני התביישתי לבוא למנהלים של תנובה כדי שיתנו לי סחורה ואז הייתי חייב לעזוב את האיזור שהיה שווה הרבה כסף. זה היה שווה כ-130-150,000 ש"ח בשנת '90. הלכתי לעבוד כמוכר של אחת הסיטונאים בשוק הסיטונאי".

ב. למעשה אין בפני כל נתון עובדתי ממשי נוסף, אף לא פרטיו של אותו "כדור שלג" בו מדבר נחמני, אין שום ידיעה מה היה מהלך העניינים המדוייק. תוכן ההידברות בינו לבין תנובה, מה עשה נחמני כדי לאושש את עסקיו ולקיימם, איזה פעילות היתה לו אחרי שחדלו עסקיו עם כנק דיסקונט במסגרת בנק או בנקים אחרים, מה עשה כדי לגייס לעצמו אשראי נוסף או כדי להעמיד אמצעים כדי להתמיד בעסקיו וכיוצא באלה פרטים. חסר זה יש לו, כנסיבות העניין, משמעות מכרעת.

עוד יש לציין כי בחקירתו הנגדית הוסיף נחמני ואמר:

"קניתי את הקו מאדם שהזדקן ולא מכרתי את הקו. אתם לקחתם לי את הקו ואת הכסף".

ב"כ הכנק מפנה אותי כסיכומיו לעדותו של יפת נגר, מהס עולה כי דבריו של נחמני בעניין זה, מסתבר, אינם מדוייקים. נגר העיד כי "באותה תקופה קניתי ממנו את האיזור בערך באותה תקופה. כוונתי לאיזור החלוקה". מהדברים עולה כי לאשורו של דבר, נחמני לא עזב את האיזור אלא מכר אותו לנגר, אומנם נגר בהמשך דבריו תיקן והסביר כי לנחמני היו כמה איזורי חלוקה והוא קנה ממנו רק "את איזור החלוקה של הבננות" ואילו נחמני המשיך לחלק באיזורים אחרים, אך מתעורר אצלי ספק ממשי בדבר אמיתות דבריו של נחמני בהקשר הזה ומהי תמונת המצב העובדתית לאשורה.

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

ג. משמכחיש תובע את העובדה שמכר זכות לקו חלוקה ומסתבר בעליל כי הדברים אינם מדוייקים ולפחות חלק מאותה זכות שהוא טוען לה, נמכרה על ידו בכסף למי שהוא טוען שהיה פועל שלו "ואח" כ קיבל איזור חלוקה". ותובע זה איננו מגלה בחקירתו הראשית את תמונת המצב לאשורה - קשה לתת אמון בדבריו בהקשר הזה. אף שבא-כוחו טוען בסיכומיו כי יש להבחין בין עסק הבנות לבין עסק הפירות בכללותו. נראה לי כי היה מקום שנחמני יפרט מלכתחילה את תמונת המצב לאשורה ולא יסתיר חלק ממנה.

ד. אם נצרף את ההעדוד הגמור של פרטים ממשיים, עם הספק בדבר מהימנות הגירסה בסוגייה זו, מתערער המסד לתביעה שכנגד בפריט זה. עוד יש לזכור כי מדובר בטענת נזק אשר טעון הוכחה מפורטת כשלעצמו ובית המשפט אינו יכול לחיות בעניין כזה מפיו של התובע שכנגד בלבד ומהערכותיו הכלליות. בעניין שוויו של קו חלוקה, ברור שאין בפני כל ראיה שהיא זולת דברי נחמני ובהם אינני מוכן להסתפק בעניין זה.

באין כל פירוט מדוייק ומוכח של מהלך העניינים שהביא ליציאתו של נחמני מאותו קו חלוקה, באין פירוט של מועדים ופרטים יסודיים נוספים ובאין תשתית עובדתית מספקת עליה ניתן לבסס פסיקת סכומים כלשהם לזכות התובע שכנגד בראש נזק זה, אף לא תשתית שמבססת כאופן מניח את הדעת את הקשר הסיבתי הישיר, הבלעדי, שבין נסיגתו של נחמני מעיסקי חלוקת הפירות לבין הקשיים שהיו לו בנזק - יש לדחות את הטענות בעניין זה.

10. הפועל היוצא של עמדתי עד כה הינו שדינה של תביעת הבנק להידחות וזאת מחמת שעפ"י החשבון הנכון שיש לעשות, משמע החשבון המובא בחוות דעתו של הכלכלן ליאור חברון, המצב לאשורו הוא כזה שחשבונו של נחמני ואשתו מצוי ביתרת זכות אשר שיעורה, נכון ליום 30.9.91, הינו

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

מן הקביעה הזו נגזרת מסקנה, על פיה תביעתו של הבנק טעונה דחייה גם כנגד הנתבעים 3-6, הן מחמת זאת שאין יתרת חובה בחשבון אשר נטען שהם ערבים לו והן מחמת זאת שקיבלתי את עמדתו של חברון, על פיה נכון היה לנטל מלכתחילה את ההלוואה שנטלו נחמני ואשר ערבו לה הערבים, הם הנתבעים 3-6.

נוכח האמור לעיל, אין צורך להיזקק לטענותיהם של הערבים לגופו של עניין, משמע אין צורך להכריע כין היתר בסוגיות המתעוררות לעניין כוחה ותוקפה של ערבותם ולמה ערבו, אם בכלל, אף לא לשאלה אם הוטעו או לא הוטעו ע"י מי מעובדי הבנק. באין חוב לחייבים העיקריים, בין בגין ההלוואה ובין בגין חשבון העו"ש, פטורים הערבים מערבותם ולא ניתן להיפרע מהם כמובן דבר.

11. סוף דבר:

א. התביעה שהגיש הבנק נגד הנתבעים - נדחית.

ב. התביעה שכנגד שהגישו נחמני אפריים ונחמני כרמלה נגד הבנק - מתקבלת באופן חלקי.

אני מחייב את הבנק, הוא הנתבע שכנגד, לשלם לתובעים-שכנגד סך של 56,449.91 ש"ח, בצירוף הפרשי הצמדה וריבית כדין מיום 30.9.91 ועד התשלום המלא בפועל.

ג. עוד ישלם הבנק את הוצאות המשפט - אגרת משפט בגין התביעה שכנגד באופן יחסי לסכום הפסוק וכן שכ"ט עו"ד כדלקמן:

בית משפט השלום בתל-אביב-יפו
ת.א. 2889/92 30/01/97

(1) לנתבעים 1, 2, 4 ו-6 סך של 6,000 ש"ח בצירוף מע"מ ובצירוף הפרשי הצמדה וריבית כדין מהיום ועד התשלום המלא בפועל, זאת בהתחשב בעובדה שבא-כוחם של נדמני נשא במרבית עול ההגנה על הנתבעים בתיק זה.

(2) לב"כ הנתבע מס' 5, סך של 3,000 ש"ח בצירוף מע"מ ובצירוף הפרשי הצמדה וריבית כדין מהיום ועד התשלום המלא בפועל.

(3) לב"כ נתבע מס' 6, סך של 1,500 ש"ח בצירוף מע"מ ובצירוף הפרשי הצמדה וריבית כדין מהיום ועד התשלום המלא בפועל, זאת מן הסעם שהנתבע מס' 6 נעדר למעשה מהרוב המכריע של הדיונים ועוד דמרי המייצג אותו, שולב בהליך אך ורק בישיבה אחת וכן ערך את סיכומיו של נתבע זה, זאת ותו-לא.

ניתן היום 30.1.97 בנוכחות

ע. דוויק, שופט

ניתן לפרסום מיום 30.1.97.